

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2024/06/tottos-gabor-miert-nem-akasztottak-az-első-felelős-magyar-miniszterelnököt-15-01-16/>

Töttös Gábor

Miért nem akasztották az első felelős magyar miniszterelnököt?

Vajon hogyan sodródik 1848-1849 történetében egymás mellé gróf Batthyány Lajos, valamint a volt miniszterelnök életének végét emberségesen befolyásoló sebész és egyetemi tanár, Balassa János? Érdemes-e ezt a látszólag megoldott kérdést újra megvizsgálnunk új kép kialakítása érdekében? Erre ad választ a következő elemzés.

Függetlenül attól, hogy maga Balassa János orvos, a honi képzés legendás alakja nem volt forradalmi alkat, a változásokra való fogékonysága és a magyarság iránti lángoló szeretete természetesen a forradalom táborába vitték őt. Noha 1848. márciusi, majd a szabadságharc alatti tevékenységéről alig néhány elszórt adatot őrzött meg az emlékezet, ezek mindegyike ezt igazolja.

Igaz ugyan, hogy a forradalmi kultuszminiszter megerősíti egyetemi tanári állásában, de ez a tevékenység ekkoriban is csupán hihetetlen energiájának egy részét köti le. Kezdetben, '48 nyarán a délvidéki, majd ősszel, a Jelačić elleni harcok során tanácsal és szervezőmunkával igyekszik csökkenteni a magyar honvédség másodlagos (szakszerűtlen sebesültellátásból eredő) veszteségét. Mégis úgy érzi, a legtöbbet akkor teheti, ha régi helyén, a kórházban és az egyetemen marad.

Így is mindig a lehető legjobb helyen segít. Amikor 1848 végén Pest városa számadásban szembesül a betegek és a gyógyultan távozó ápoltak fizetési fegyelmetlenségével, emiatt komolyan fontolgatja: lemond a tulajdonában lévő Rókus Kórházról, mert fenntartásáról képtelen gondoskodni, s azt tervezi, hogy – bár fájó szívvel – a Honvédelmi Bizottmánynak adja át a kórodát. Az átadás végül elmarad, mert a kormány és a megcélzott testület hamarosan elmenekül Pestről, de már a gondolat is sok városatyát elkészerít. *„A keserűséget pedig vajmi kevésbé oszlatja el az az öröndetes fejlemény, hogy közben – november 1-jén – a Hársfa utcában a híres sebész, Balassa János professzor irányítása alatt megnyílik egy a városháztartást egyetlen krajcárral sem terhelő új kórház: a Budapesti Kereskedelmi Betegápoló Egylet jól felszerelt kórodája, hiszen ennek 12 betegszobájában mindössze 24 ágy áll a rászorulóknak rendelkezésére.”*¹

Mondanunk sem kell, hogy a későbbiek folyamán nemcsak az egylet tagjai kapnak itt szakszerű kezelést. Így esik, hogy Joseph Kehrer kiérdemesült takácsmester és a forradalom előtt ún. választott polgár, tehát a régi képviselő-testület tagja nemcsak figyelmes lesz egy különös párbeszédre, hanem német nyelvű naplójában² meg is örökíti azt: *„A lábatörött Damjanich tábornok pedig, mikor megtudta, hogy a [Görgey vezette győztes magyar] sereg Bécs helyett Buda ellen fordult, keserűen vallja meg egyik kezelőorvosának: – Én Bécsnek mentem volna, onnan pedig Alamócnak [Olmütznek], és Prágában ültem volna meg a Te Deum Laudamust.”*³ (Az orvost – „valószínűleg Balassa János egyetemi tanár” – Spira György azonosítja könyve jegyzetében.)

Töttös Gábor: Miért nem akasztották az első felelős magyar miniszterelnököt?

Ekkoriban már új helyzet áll elő a gyógyítás szervezésében is. „A polgári egészségügy irányítása a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium egészségügyi osztályának feladata lett. Az egyetemi képzést és az orvoskart érintő ügyeket a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium intézte. A hadsereg vonatkozásában a honvédelmi vagy hadügyminisztérium hadi egészségi osztálya volt illetékes. A vezető pozíciókat a kor legnevesebb orvosai (Stáhl Ignác, Balassa János, Bugát Pál, Flór Ferenc, Lumnitzer Sándor) töltötték be.”⁴ A sárszentlőrinci evangélikus lelkész fia, Balassa János mindhárom területen működött: gyógyított kolerás vagy szifiliszos betegeket, ha kívánta a helyzet, műtött polgári és hadi betegeket, de kivette részét a medikusok gyors honvédorvosi alapképzéséből, sőt bizonyos fokig még a toborzásukból is. Ha fogalmazhatunk így: ez utóbbi lett a veszte a szabadságharc után.

„[Október 3-án] lesújtanak egy Neyhez⁵ hasonlóan szintén széles körben ismert és becsült másik férfiúra is: a pesti egyetem orvosi karának igazgatójára, Balassa János professzorra, a gyakorlati sebészet tanárára, akinek azt róják fel, hogy egy az előző év októberében Kossuthhoz intézett levelében két [német vagy osztrák] fiatalember honvédtiszti kinevezését szorgalmazta; s őt most ezért a megbocsáthatatlan büntetért három hónapi fogságra ítélik.”⁶ (Az ajánlás időpontja csupán látszólag közömbös: „Az önálló hadi egészségügyi igazgatás csak 1848 októberében, a nyílt szakítás után jött létre.”)⁷

Ki gondolná, hogy – természetesen csak áttételesen – a magyar nemzet ennek köszönheti, hogy első felelős miniszterelnökét mégsem rablók és köztörvényes bűnözőknek kijáró módon akasztják, hanem kivégzőosztag sortüze végez majd vele?

A legújabb szakirodalom egész egyszerűen nem tartja lényegbevágónak ezt a kérdést. Részben azzal intézi el: Batthyány a Windischgrätzhez menő békekövetség vállalásával „[ú]gy tűnik, hogy lelkiismeretét akarta ezzel a sejtetően reménytelen vállalkozással megnyugtani – és ezzel a bosszúra vágyó ellenség kezébe adta magát.”⁸ Ugyanebben az életrajzban olvassuk: „1849. október 5-én, a kivégzése előtti estén feleségéhez írott búcsúlevelében így nyilatkozott: »Viam meam persecutus sum, ezért ölnek meg.« [...] Vagyis végigment a maga útján, s nem hagyta, hogy eltérítsék célkitűzéseitől, meggyőződésétől és miniszteri esküjétől. Ezért a képtelen vádak, amelyek következtében felségsértésért halálra ítélték. A pör iratai alapján megállapítható, hogy az ellene folyó vizsgálat során sugalmazták a hadbíróknak: az udvari körök és a kormány – az utóbbi élén Schwarzenberg miniszterelnökkel – példás ítéletet várnak. Ezt az igényt kétségtelenül a gyűlölet motiválta.”⁹

Egy lépéssel közelebb jár a kérdéshez Bona Gábor, aki az aradi tizenhárom kivégzésével együtt, de a hős hadfiak utolsó mondatai előtt kifejti: „... nem is a jog betartása, hanem az elrettentő példa statuálása volt a cél, mint ahogy a kivégzések időzítéséből is kitetszett. Ennek napjaul október 6-át, Latour hadügyminiszter bécsi felmagasztalásának egyéves évfordulóját választották. Az eredetileg kötél általi halálra ítélt, de egy börtönébe csempészett törrel a nyakán súlyos sebet ejtő Batthyány bátran fogadta a halált. Maga vezényelt tüzet a kivégzőosztag katonáinak.”¹⁰ Ebből viszont Balassa János szerepére nem derül fény a történetben.

Pedig ahányan, annyiféleképpen mesélik el ennek mibenlétét és jelentőségét. Egyikük szerint: „Balassa fogságának szomorú nevezetessége, hogy az Újépületben, Batthyány cellája mellé került, és amikor Batthyány az ereit felvágta, Balassát hívták át sebei bekötésére. Balassa, mint orvos megállapította Batthyány nagy vérvesztését, sebeit gondozva tiltakozott az

Töttös Gábor: Miért nem akasztották az első felelős magyar miniszterelnököt?

elgyengült ember kivégzése ellen. Eredménye persze ennek nem volt, és amikor reggel Balassa és cellatársai – Mezőssy László és Almássy Sándor – hallották a kivégzésre indulók lépteit, cellájuk kövére térdepelve imádkoztak Batthyány lelki üdvéért.”¹¹

Szülőhelye lelkészét sejtjük a hitéleti sajtóban megjelent cikk kegyeletes szavai mögött: „A világi fegyverletétel után megfosztották a katedrójától, és a pesti Újépületbe került, ahol a Batthyány Lajos cellájával szomszédos zárkában raboskodott. (Amikor a volt miniszterelnök a kivégzése előtti éjszaka felvágta az ereit, Balassát hívták át, hogy kötözze be a sebeit. Batthyány kötél általi halálbüntetését végül a nyakán lévő sebek miatt golyó általi halálra módosították.) Balassa végül mindössze néhány hónapot töltött börtönben. Azon kevesek közé tartozott, akik nemcsak a szabadságukat kapták vissza; 1851-től tanári munkáját is újból elláthatta.”¹²

Mindenkinek lehet egy kis igaza – a maga szempontjából –, de egyfelől pontosan tisztázható Batthyány elkeseredett cselekedete, annak eredménye, de mind nála, mind Balassánál sokkalta fontosabb ennél az ok, a szándék és a cselekvő helyzete. A kegyetlen körülmények között halálra ítélt volt miniszterelnök, miután felesége nem tudta számára megszerezni az öngyilkosságához kért mérget, nejétől egy életlen és nem eléggé kemény kis dísztört kapott titokban utolsó találkozásukkor.¹³ Midőn szíven akarta magát szúrni, (miközben nemcsak hangot nem hallathatott, hanem még állandón két ór figyelte is), az alkalmatlan szerszám megakadt a bordában – és elgörbült. Erre (továbbra is egyetlen pissenés nélkül) három helyen erősen fölsértette ütőereit. A szakirodalom ugyan folyvást azt állítja: „felvágta”, de ha valóban ezt sikerrel tette volna, el is vérzett volna.

„Amikor tehát reggel érte jönnek, hogy akasztani vigyék, [...] elképedve tapasztalják, hogy a fogoly fekhelye vérben úszik, s a hóhér kötelére utalt áldozatuk éppenséggel él még, de már magatehetetlenül hever a priccsen. Jobb ötletük hamarjában nem támad, mint hogy odarendeljék az Újépület egy másik foglyát, Balassa professzort; [figyelem: szó sincs tehát szomszédos celláról!] tőle azonban legnagyobb bosszúságukra [!] azt hallják, hogy »lehetetlen volna őt ezen állapotban kivégeztetni«, mert »útközben is meghalhatna és egy haldoklóval nem lehet így bánni.«¹⁴ Ezután „Balassa doktornak megengedik ugyan, hogy bekötözze Batthyány sebeit”, majd négy császári szolgálatban álló orvos és felcser véleményezi az akasztandó állapotát. Közülük a két magasabb rangú lehetségesnek tartja ezt a kivégzési módot, de a fejleményekről időközben nyilvánvalóan értesült maga az ítélet leendő végrehajtója. „A perdöntő szót azonban nem kisebb személy, mint maga a hóhér mondja ki, egyértelműen leszögezve, hogy neki »kötelessége és lelkiismerete nem engedik kötél által végezni ki a grófot, mert ő érti a mesterségét s tudja, hogy az elítélt nagyon sokáig nem halna meg.«¹⁵

Nyilvánvalóan gondolhatunk az önérzetes ítéletvégrehajtó „szakmai lelkiismeretére”, de azt ez ellenében lehetetlen nem észrevennünk, hogyan lehetséges a nemrég még halálán lévő – a hóhér szóhasználatában *nem elítélt*, hanem *gróf!* – férfi egyszerűen olyan életerőt mutat, ami az ő szakmai hitelét rombolhatná. A hóhér azonban ezzel szolgáltatva azt az érvet, amellyel már nem lehetett mit kezdeni: egész egyszerűen az összesereglett nép mozgolódásától tartottak, s azt mi idézhetné elő hatásosabban, mint egy hosszú, kínos, embertelen halál. Így kerül sor (már majdnem este hat órakor) a golyó általi kivégzésre, de ha törvényességét nézzük, mondjuk inkább: gyilkosságra – többszörösen kényszerűen, mert még 6-án, a jelképes napon meg kellett megtörténnie!

Töttös Gábor: Miért nem akasztották az első felelős magyar miniszterelnököt?

Tekintsük meg most a másik oldalról az eseményeket. Az, hogy Batthyány Lajos átérezte, mit jelentene, mennyire jelképes és végletes megalázás lenne nemzete számára az első felelős magyar miniszterelnök kivégzése, ez nyilvánvaló. Meg is tett mindent részben a mások keze általi halál, de legalább annak akasztásos formája ellen. Az alkalmatlan eszköz gyakorlatlan kézben – az elszántság ellenére – eredményével inkább csak a hozzá nem értőket rémisztheti meg. Az odavezetett Balassa ismerhette az ítéletet, de ha nem is, a kérdésben: „*Lehet-e akasztani?*” benne volt a mögötte rejlő jelképes szándék. Az orvosprofesszor fölhasználja tekintélyét, s bátran kimondja azt a bűvös és félelmet keltő megállapítást: „*útközben is meghalhatna*”. A példa statuálói számára ennél rosszabb nem is lehetne a véleménye. A méltatlan bánásmód és az egész eset híre a hóhér fülébe jutva megtermi a második legrosszabb ellenérvet az akasztás ellen: a hosszú, részvétet keltő szenvedés rémképét vetíti előre. Ehhez társul az idő sürgetése; s mindezek együtt eredményezik azt, hogy a lehető legmélyebbnél kissé kevésbé alázzák meg a letiport magyar nemzetet.

Balassa pontosan tudta, mit várnak tőle „szakvéleményként”. Mennyire találó az eset leírójának fogalmazása: „bosszúságukra” nem azt mondta, amit vártak. Csakhogy a professzor pontosan tudta, mennyivel többet olvashatnának az ő fejére annál a két levélnél, (ami miatt egyelőre három hónapot kapott, de ki tudja!) s ennek következtében akármeddig súlyosbodhatna az ő ítélete: ennél kevesebért már addig is, azután is ítétek halálra nem egy forradalmárt és szabadságharcost. Mégsem habozik menteni, ami menthető a nemzeti önbecsülésből, de a sajátjából is, amikor már nem szakmai, hanem emberi véleményként teszi hozzá: „*egy haldoklóval nem lehet így bánni*”. Bátor helytállása egyszerre tükrözi magasztos és biztos erkölcsi hátterét, de önmagát is veszélyeztető hazafiúi elszántságát. Kár, hogy ezt az utókor még soha nem gondolta végig: a szakirodalomban egyetlen nyoma sincs e tette részletes mérlegelésének és értékelésének.

IRODALOM

- BALASSA Béla (1954): *A Kossuth-idők hazafias orvosai*. Karpathia Kiadó, München.
- *Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre*. Szerk. URBÁN Aladár – HERMANN Róbert – KATONA Tamás. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991.
- BONA Gábor [2008]: 1849. október 6. Az aradi tizenhárom és Batthyány Lajos kivégzése. In: *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. Szerkesztette HERMANN Róbert. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. [Bp. – Debrecen]
- ENGLÄNDERNÉ BRÜLL Klára [1930]: *Orvosok és kórházak Pest-Budán a legrégebb időktől a városok egyesítéséig*. Novák Rudolf és Társa, Budapest.
- FÓNAGY Zoltán [2008]: A szabadságharc egészségügye. In: *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. Szerkesztette HERMANN Róbert. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. [Budapest – Debrecen]
- FRIEDRICH Endre (1927): Gróf Batthyány Lajos utolsó napjai. *Századok* 81. évf. 1. sz. 113–148.
- *Magyar Életrajzi Lexikon*. 2. kötet. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- *Pálffy János emlékezései I*. Magyarországi és erdélyi urak. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár, 1939.

Töttös Gábor: Miért nem akasztották az első felelős magyar miniszterelnököt?

- SPIRA György (1998): *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Enciklopédia Kiadó
- SZINNYEI József (1903): *Magyar írók élete és munkái*. 9. kötet, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest.
- URBÁN Aladár (2000): Batthyány Alajos. In: *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből*. Szerk. Rácz Árpád. Rubicon–Aquila-könyvek, Budapest, 199-204.
- – vitális – (2007): A másoknak élő sebészorvos. Balassa János emlékezete. Magyarországi Evangélikus Egyház, *Evangélikus Élet* 6. évf. 10. sz.
<https://zope.lutheran.hu/ujzagok/evelet/archivum/2007/10/082> (Letöltés: 2024. ápr. 8.)

JEGYZETEK

- ¹ ENGLÄNDERNÉ BRÜLL Klára [1930]: *Orvosok és kórházak Pest-Budán a legrégebb időktől a városok egyesítéséig*. Novák Rudolf és Társa, Budapest, 114. Megállapításait idézi: SPIRA György (1998): *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Enciklopédia Kiadó, Budapest, 401.
- ² KEHRER, Joseph: *Die Ereignisse von 14ten und 15ten März 1848 in der Stadt Pest...* OSZK Kézirattár Quart. Germ. 713. szám. 1849. júl. 1. = III. kötet 36. fólió
- ³ SPIRA (1998) 561. Te Deum Laudamus = utalás a győzelem után szokásos a hálaadó misére, melynek neve kezdő sorából alakult ki: Téged, Isten, dicsérünk.
- ⁴ FÓNAGY Zoltán [2008]: A szabadságharc egészségügye. In: *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. Szerkesztette HERMANN Róbert. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. [Budapest – Debrecen], 325.
- ⁵ „Ney Ferenc (Buda, 1814. máj. 26. – Budapest, 1889. szept. 11.): pedagógus, tanügyi és ifjúsági szakíró, az MTA levelező tagja (1858).” In: *Magyar Életrajzi Lexikon*. 2. kötet. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 299. A mű nem említi, de SZINNYEI József (1903): *Magyar írók élete és munkái* (9. kötet, Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, Budapest) című műve az 1037. hasábon igen, hogy „1849. szept. 5-től nov. 1-ig az Ujépületben [!] fogoly volt”.
- ⁶ 668.
- ⁷ FÓNAGY [2008] 325.
- ⁸ URBÁN Aladár (2000): Batthyány Alajos. In: *Nagy képes millenniumi arcképcsarnok. 100 portré a magyar történelemből*. Szerk. Rácz Árpád. Rubicon–Aquila-könyvek, Budapest, 203.
- ⁹ URBÁN (2000) 199.
- ¹⁰ BONA Gábor [2008]: 1849. október 6. Az aradi tizenhárom és Batthyány Lajos kivégzése. In: *1848–1849. A forradalom és szabadságharc képes története*. Szerkesztette HERMANN Róbert. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft. [Bp. – Debrecen] 441.
- ¹¹ BALASSA Béla (1954): *A Kossuth-idők hazafias orvosai*. Karpathia Kiadó, München, 78. Batthyányt valójában nem reggel, hanem este hat előtt nem sokkal lőtték agyon. (Kiemelések a szerzőtől: T. G.)
- ¹² – vitális – (2007): A másoknak élő sebészorvos. Balassa János emlékezete. Magyarországi Evangélikus Egyház, *Evangélikus Élet* 6. évf. 10. sz. (Kiemelések a szerzőtől: T. G.)
<https://zope.lutheran.hu/ujzagok/evelet/archivum/2007/10/082> (Letöltés: 2024. ápr. 8.)
- ¹³ FRIEDRICH Endre (1927): Gróf Batthyány Lajos utolsó napjai. *Századok* 81. évf. 1. sz. 131-135.
- ¹⁴ Balassa János szavait Batthyány Lajosné őrizte meg, őt az Urbán Aladár szerkesztette *Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre* (Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991.) című műből idézi SPIRA (1998) 671.
- ¹⁵ Uo. (Pálffy János műve alapján közli a hóhér szavait: Vö. *Pálffy János emlékezései I.* Magyarországi és erdélyi urak. Erdélyi Szépművészeti Céh, Kolozsvár, 1939. 97.)